

Kényszermunkán a Szovjetunióban

részletek Rottensteiner Klára Olga visszaemlékezéséből

1944 októbere. A gyilkos, embertelen háború elérte Nagyváradot is. (...) Verőfényes őszi napon elcsitulnak a bombázások az orosz haderők részéről, csak az innen-onnan hallatszott lövések igazolták, hogy a németek túl vannak a város határán.

Legidősebb bátyám a vasúti hídőrségen teljesített szolgálatot tizedmagával. Ezt megelőző napon még bombázták az oroszok a város hídösszekötő pontjait. A híd körül is hullottak a bombák, de a hidat nem találták el. Részben elcsitul a város, és bátyám – Rottensteiner Gyula – mint az egység vezetője úgy határozott, hogy bemennek a városba a további parancs miatt. Már a Szent János utca végén lévő Munkáspárt-házhoz érkeztek volna, mikor egy csapat orosz horda útjukat állta és beteretelte a 11 embert a Szigligeti utcába. A Szigligeti-ház kapuját könnyen ki lehetett nyitni, beteretelték őket az udvarra. A ház lakói ezalatt a pincében voltak. A kapu alatt az egyik lakás előszobája nyitva volt. A felsorakoztatott tizenegy embert a vöröskatonák levetkeztették ingre-gatyára, és egyenként irányították a konyha felé, háttal a fegyveres osztagnak, ekkor tarkólövessel kivégezték őket egyenként. Bátyám mint parancsnok volt az utolsó tarkón lőtt személy. Mindnyájukról még a bakan-csot is lehúzták...

A hír a városban hamar elterjedt, és csend lévén, elindultunk a nővéremmel és egyik itthon élő bátyámmal – aki már nem volt katonaköteles – Kálvária utcai lakásunkból a városba. A munkáspárt házába mentünk, ahol már működött az ideiglenes rendfenntartó kommunisták csapata, ők bennünket a Szigligeti-házba irányítottak, ahol valóban megtaláltuk a bátyámat holtan. A közelben lévő koporsóraktárba mentünk koporsókért. Az egyikbe belefektettük drága bátyámat... Valaki hozott egy négykerekű kis kordélyt, amire rá tettük a koporsót, és elindultunk hárman az Olaszi temető felé. Már egészen a temető közelében jártunk, amikor két fiatal orosz tiszt ordította ránk lóhátról: „nyemecki szoldat”, és hogy nyissuk ki a koporsót. Egyikük fegyverét ráirányította a koporsóban fekvő halottra – csak azért imádkoztunk, hogy bele ne lőjön az élettelen testbe. Miután meggyőződtek arról, hogy valóban egy halott embert szállítunk, elvágattak, mi pedig húztuk tovább a kis kocsit. A temetőbe érve, megkérdtük a temetőgondnokot, hadd helyezhesük el Gyuszit a halottasházba, majd megmutattuk családi sírhelyünket, és ő megígérte, hogy másnapra kiássák az örök nyughelyet. Következő nap „csak” édesapám ment ki a temetőbe, mert addigra már özönlött be az orosz

horda a városba, mi, nők nem mertünk kimenni az utcára, így csak ő állt a sírnál. Minden szertartás nélkül, egy imát mondvá földelték el tarkón lőtt katona bátyámat.

A további tíz ember sorsáról csak annyit sikerült megtudnunk a Munkásházából, hogy a halomra lőttek egyetlen túlélőjét beszállították az akkor még működő, a Széles utcán lévő Szent József-kórházba.

Családunknak ez volt a „dicsőséges felszabadítás”!

Két hónap múlva engem vittek el a donyeci szénmedence Krasznylucs (nb. Krasznij Lucs) nevű városába málenkij robotra, ahol nagyváradi, balmazújvárosi és debreceni társaimmal szénbányában dolgoztattak bennünket évekig. Magyarországi társaink hamarabb „szabadultak”, mi, erdélyiek öt évet áldoztunk életünkől a ma már „újjaépítés”-nek átnevezett munkával a „dicsőséges felszabadító oroszoknak”! (...)

Az átvonuló orosz horda nőket erőszakolt meg, lerészegedve embereket lőttek le, és aki a „davaj barizsnya” (elő a nővel) felszólításra nem engedelmeskedett, csak úgy simán belelőttek. Reszketés, jajgatás, félelem volt a lakosság éjjele-nappala. Aztán megérkeztek a szovjet rendfenntartó tiszti gárda tagjai, akik a helybeli rendfenntartókat kiválogatták. A Munkáspárt házában lévő, magukat kommunistáknak vallók közül választottak vezetőket rendfenntartásra és munkára. A visszatért zsidó munkaszolgálatosok a város fő emberei lettek. Nemcsak a helyi munkák végzésére, hanem a „málenkij robotra” Oroszországba hajtandó embereket is gyűjtötték. Először az volt a hír, hogy a német nemzetiségűeket

gyűjtik. Csakhogy azok közül, akik valóban németeknek vallották magukat, sokan már a front megérkezése előtt elmenekültek. Azt gondolván, hogy nekik kevésbé van félnivalójuk, általában azok maradtak Váradon, akiknek német hangzású nevük volt, de a két világháború közti román éra alatt is magyarnak tartották és vallották magukat.

A szükséges csoportlétszám nem jött össze, ezért a Városháza anyakönyvéből írták ki 20-tól 36 éves korig a német vezetéknevű nőket és férfiakat. De a kiszemeltek közé került még 16 éves is. Az összesedés novembertől 1944. december végéig tartott. A gyűjtőtábor a város törvényszéki palotájában székelt. Az összegyűjtött emberek a padlón, asztalokon, megmaradt székeken aludtak, minden – az alváshoz szükséges – kellék nélkül. Víz még csak volt az épületben, de a mellékhelyiségek ellehetetlenül állapotba kerültek. Élelemről a „szervezők” nem gondoskodtak. A hozzátartozók naponta hozhattak be némi ételmet. A zárt udvarra kimehettünk, ahol találkoztunk hozzátartozóinkkal. Senki nem tudott semmit. Egy nap meg kellett jelenni a bizottság előtt. Nőverem behozta az összes iratot, amivel igazolni tudtam, hogy a német név dacára szüleimmel együtt magyarnak vallottuk magunkat. A bizottság elnöke, F. Imre munkaszolgálatból tért vissza, és azt mondta, hogy felejtsem el a papírokat, mert itt most munkaerőre van szükség és nem papírokra. A kihallgatás, illetve felsorakozás így ment pár napig, míg kijelentették, hogy fegyveres őr kíséretében hazamehetünk összeszedni az általuk megnevezett személyes holmikat és élelmiszert. A Nagyváradhoz pár

kilométerre lévő Palota községben élő sváb családoknak üzentek, hogy mit hozzanak be a gyűjtőbe. Így lassan december végére (...) a vagonok készen álltak az indulásra. Az épületből négyes felállásban, a város központjából – fegyveres orosz őnök kíséretében – masíroztunk az állomásra kb. 400-an. Végig a város közepétől az állomásig a lakosság hosszú sora között mentünk. Megérkezve az állomásra kinyitották a marhavagonokat. Minden vagon alá fűrészeltek egy lyukat, ez volt az „illemhely”, továbbá kialakították jobbról-balról emeletes deszkapriccseket húsz fő részére. Külön vagon volt nők és férfiak részére, házaspár esetén mehetett be a férj a női vagonba. Egészségügyi vagon is kijelöltek, amelyben dr. Grüner Géza, dr. Götz A. és Gölner mérnök a szeszgyárból kerültek. (...) Osztálytársammal, a kis Straub Bözsivel együtt maradtunk még a lágerben is. Ő a lágerből az első betegtranszporttal 1945-ben hazajöhetett Nagyváradra, aranygyűrűje „odaajándékozása” ellenében.

Két napig vesztegeltünk a váradi állomáson, miközben megtudtuk, hogy egy Debrecen felől érkező, Balmazújvárosban, Nádudvaron és Debrecenben összegyűjtött emberek szerelvényére várunk.

Azonban a fent említett helyekről nem tudtak elegendő embert küldeni, ezért, hogy kilegyen a létszám, az utcáról és hivatalokból is vagonokba tereltek embereket, úgy, ahogy éppen találták őket. Így került Váradon az egészségügyi vagonba az orvosok mellé segítőnek Károlyi Mária és Dajka Ilona 17 évesen a krasznylucsi táborba. (...)

1945. január 12-én megérkezett a 800 embert szállító szerelvény a donyecki

szénmedence Krasznylucs városába az elcsigázott, éhes emberekkel. A fegyveres orosz kísérek ordítóva „davaj bistrj” (gyerünk gyorsan) kiáltással terelték a jónépet az állomáson sorakozó teherkamionokra, hogy az ideiglenes szálláshelyünkre vigyenek bennünket. Szikrázóan verőfényes, borzasztó hideg nap volt. Mindenki fázott, reszketett. Az állomásról egy dombtetőre gyalogoltunk egy magas, várszerű, elhagyott épületbe. Romos, fedél nélküli épületek vették körül leendő szállásunkat. A nagy épület aránylag lakható lett volna, mert ajtajai-ablakai eléggé épen maradtak, de a padlózat – főleg a földszinten – cementből volt. Az orosz tiszt állandó kiabálása mellett próbáltunk elhelyezkedni. Ami ételünk még megmaradt, azt megettük, és délután egy nagy kondérban megjött az életadó – akkor megismert – langyos, „borcs” nevű lötyty, valami káposztaleves. Jött az este, és megvetettük éjjeli vackunkat a hideg földre. Akinek volt pokróca, letette, és az úttól elcsigázva valahogyan elszundítottunk. Reggel arra ébredtünk, hogy az egyik férfi borotvával felvágta ereit. Megjött a felügyelő orosz tiszt ordítóva és kijelölt négy férfit a sír kiásására a fagyos földben, az épülettől távolabb. (...) Így kezdődött az első oroszországi „málenkij” nap a „paradicsomban”. Kaptunk egy darab kenyeret, üres, cukor nélküli langyos teát, és vártuk a fejleményeket. (...) Az éhség, fázás és a kilátástalanság egyre elkeseredettebbé tett, mire megjött az ordítózó tiszt. Elhatároztam, hogy jelenteni fogom amiatti elégedetlenségünket, hogy az éhezést nem bírjuk tovább, azzal a pár orosz szóval, amit Straub Bözsi szótárából megtanultam. Felsorakozott mellém néhány férfival

és nővel vagontársam, Bözsi, de mire a tiszt elé kerültem, mindenki elpárolgott mellőlem. Egyedül maradtam. A tiszt rám ordított, hogy „csto hocsis”, mit akarsz? Válaszoltam, hogy kenyeret és ételt. Úgy ordított, hogy visszhangzott a ház, és bezárt a lépcső alja alatt lévő bedeszkázott kuckóba. Csak este engedett ki a kuckóból, káromkodott, szidta az anyámat az általuk megszokott módon.

Pár nap múlva (...) kamionok jöttek, és a „Sahta 16 Kaganovics” című bányához szállítottak bennünket. Itt külön épületben helyezték el a nőket és külön a férfiakat. Naponta volt sora-kozó, létszámenellenőrzés és beosztás három váltásban. Egy bányamérnök válogatta ki a férfiakat vájárnak, robbantós-nak, lapátos-nak és csillésnek, aztán vitték le a lányokat és asszonyokat is. A bányában volt fürdő, ahol 3 cső ontotta a forró vizet, de legalább le tudtuk mosni a fekete szénport anélkül, hogy leforráztuk volna a bőrünket. Ijesztően szaporodott és teljesen előzönlötte a tetű az emberek ruháit, a láger fapricscsét pedig ellepték a poloskák. Nem volt mit tenni, az emberek dolgoztak elcsigázottan a bányában, estek össze a fáradságtól. Az orvos jelentette a stáb főtisztjének, hogy felütötte fejét a lágerben a kiütéses tífusz. A láger épületének végében kialakított betegszobában emeletes priccseket alakítottak ki. Aki ide bekerült... 1945. április végére a láger férfiosztályán földre ledobott szalmán feküdtek a betegek és naponta haltak meg. Volt egy úgynevezett magas hőfokú száraz fertőtlenítő, ahova a ruhákat kellett vinni. Én hordtam oda-vissza a ruhákat, és természetesen tele lettem tetűvel, mígnem április végére én is belázasodtam, ami nem cso-

da, hiszen éjjel-nappal dolgoztam. Már nem volt hely az elkülönítőben, ezért megkérték a bányakórház fertőző osztályának főorvos asszonyát, hogy fogadjon be pár beteget. Így kerültem én is a városi járványkórházba. Szekéren vittek be, az ápoló kopaszra lenyírt nullás géppel, kádba ültettek és egy vödör vízzel leöntve megmosdattak. Vaságyra fektettek, utána elvesztettem az eszméletemet. Az ápolónőknek egyetlen jó cselekedetük volt, minden nap: leemelték forró, szinte élettelen testemet és megfordították a szalmazsákot alattam. Negyven fokos lázban égtem. A drága főorvos asszony minden nap megnézett – ezt azoktól tudom, akik maguknál voltak és kanál segítségével itattak –, majd a lágerben jelentette, hogy Klava nem marad életben. Így került haza szüleimhez az a hír – azoktól, akik az első betegszállítmánnyal hazakerültek Váradra és felkeresték édes szüleimet –, hogy meghaltam. Édesanyám válasza erre az volt, hogy nem hiszi, hogy annyi tragédia után, ami a családot érte, Isten őt még az én elvesztésemmel is megbüntesse.

1945. május 9-én Ana Oszipofna, a kórház főorvos asszonya megállt az ágyamnál, felnyitottam a szememet, mire ő összecsapta a kezét, és azt mondta: a háborúnak vége, és te, Klava, élsz! Téged Isten és az anyád imája mentett meg.

Nagyon lassan tértem magamhoz, mert teljesen legyengültem fizikailag, lábra állni csak nővérek segítségével tudtam, akik naponta felkeltettek, és tanítottak járni. Lassan egyedül is próbálkoztam, közben ettem a káposztalevest. Megkértem a főorvos asszonyt, hogy engedjen vissza a lágerbe, de nem volt hajlandó kiengedni,

mert azt mondta, hogy az ottani káposztaleves-kosztot meg fogok halni. Mondtam, hogy itt is csak az a koszt van. Ez igaz, mondta, de sűrűbb, és nem teszik el a szakácsok az ennivalót, mint a lágerben! Néhány nap múlva mégis kiengedett, de megkért, hogy a piacon adjak el mindent, amit ott-honról hoztam, és nincs rá szükségem. Vegyek a pénzen zakvaszkát és tejet, és egyek, mert ha nem táplálkozom rendesen, nem fogok megmaradni! Odakint sokszor még a drótkerítés alatt is kimásztam és elmentem a bazárba, ahol mindig el tudtam adni valamit. Hálóinget, kombinét, ceruzát, írópapírt, zoknit, harisnyát, végül átdobtam a drótkerítésen a nagy koffert, és azt is eladtam. A kórházból való kijutásom után egy pár hónapig a láger betegszobáján is dolgoztam, tizenötliteres vödörrel hordtam a vizet a két üstbe, és mostam a betegszoba ágyneműit.

Ezt megelőzően, amíg betegállományban voltam, ki-kijártam tejért, pár tojásért, amíg tartott a pénz az eladott dolgokból. Egyik nap kezembe adott a láger szabóműhelyében dolgozó szabó egy fedeles kannát, hogy hozzak bele tejet valahonnan. Elindultam a láger mellett az egyik utcában és nézelődtem, hogy látok-e valamiféle istállót? Állok, állok, egyszer csak kijön egy svájcisapkás, bicegő alacsony nő sötét köpenyben, és szórja ki az istálló szemetét. Nem akartam hinni a szememnek. Nem lehet ő a doktornő, tudniillik ő csipőficamos volt, és ezért gondoltam, hogy mégis csak ő lehet. Álltam a kapu előtt, egyszer csak megszólalt: „anu igyi szuda Klava”, gyere be, mert én vagyok a vracs, orvosnő.

Bementem a kannával, akkor már a fejést befejezte, bevitt a házba és a

konyhában leültetett. Egy nagy tányér borscsot tett elébem, és azt mondta, most egyél. Én szólni sem tudtam, csak potyogtak a könnyeim. Mire jut az ember kényszerhelyzetben? Kimérte az öt liter tejet, nekem adott egy üveg zakvaszkát, amiért nem vett el tőlem pénzt, és azt mondta, ha kell még más-kor is tej, csak jöjjen hozzá és kapok egy tányér levest is. Így erősödtem én szépen, és nem osztottak le a bányába, hanem mosónő lettem. (...)

Mint benti lágerbeosztott csak egy évésre kaptam jegyet, reggelire, vacsorára nem járt, illetve teát (meleg vizet) kaptam, de abba sem jutott már nekem cukor. (...) Teltek a napok, hónapok, míg megint jött egy komisszió vizsgálni az emberek egészségi állapotát, hogy kiket lehet még a bányamunkára beosztani. Jött a „povisnie dobicsi”, túltermelési napok, és azt ígérték, „bugyet saló” és „mnogo kusaty”, vagyis lesz szalonnaosztás, jó borscs, meg sok alvás, ha a felemelt normát teljesíti a brigád. Szegény balmazújvárosi és váradi fiúk mondták a brigádvezető oroszoknak, hogy „bugyet starsi desatnyik”, meglesz a norma. Amikor azután a vékony kis darabka szalonnát és változatlanul hitvány lötyty káposztalevest kiosztották, nagy volt a felzúdulás, földre csapták a darabka szalonnát és eltaposták. Aki hőzöngött vagy reklamált a szolgálatos tisztnél, annak zárka jutott, és a továbbiakban megbélyegzett maradt, lázadónak nevezték. Ilyen és ehhez hasonló dolgok történtek egész ottlétünk alatt.

1945. augusztus 20-án a nagy túltermelési napra rendeztek sorakozót, és mindenki, aki élt és mozgott, ment le a bányába. Ismét volt egy hazamenő transzport kilátásban. Nálam – aki

tífuszon estem át – súlyos szívzörejttel állapított meg az orvos. Kírt, hogy a következő transzporttal hazamehetek. Össze is pakoltam kevés kis holmimat, de hajnalban Szepi bácsi – a lágerfelelősünk – ébresztett: azonnal öltözzek, mert beosztottak a bányába csillésnek. „De hát ki vagyok írva a hazainduló transzportba” – mondtam, mire ő azt kiabálta, hogy felejtsem el! Az orvosi komisszió elment, a láger tisztje pedig úgy rendelkezett, hogy a termelés fontosabb, és különben is jól megerősödtem a lágeri belső munkán, már mehetek is le a bányába! Ez volt Szent István napján, derült égből a villámcsapás! Nincs apelláta, sorakozó és le a bányába. Előbb csillésnek, majd a fejtő részben a rázószalagra való lapátolásra osztottak be, ahol a szénréteg csak 80-100 cm volt. Itt térdelve is alig lehetett mozogni és a rázószalagra lapátolni a szenet. Birtam egy darabig, de naponta rosszul lettem. Végül a lágerünk orvosához kerültem, aki azt mondta, nem tud felmenteni a bányamunka alól. Éppen ott volt az orosz lágerfőtiszt, és kérdezte, mi a baja a bárizsnának? Az orvos elmondta a diagnózist és azt, hogy az orvosi komisszió már ki is írt a hazafelé induló transzportba, mégis letettek a bányába. Háborús sérült volt az orosz főtiszt, sántított is, és utasításba adta az orvosnak, hogy csak kifejezetten fenti munkára írjon ki. Ha bárki kérdi, ő felel az elhatározásért. Így kerültem az építőbrigádba, ahol csak nappal dolgoztunk. Valahogyan eltelt az 1945-ös év.

Jött 1946, egyre több beteg, illetve fizikailag legyengült ember szédelgett ki munkára. Ismét visszakerültem bent munkára, illetve a betegszobában segédkezni a betegek ellátásá-

ban. Vorosilovgrádi felülvizsgálatot várt a láger. Nagy sürgés-forgás lett. Vételeztek a raktárakból, tiszta új lepedőket, párnahuzatokat, pokrócokat, meszeltek, deszkaasztalokat, lócákat súroltunk. Volt egy fiatal váradi fiú a betegszobán, akit két napig vallattak a kantorán – a lágertisztek összetákolt kalyibájában –, úgy összeverték a feje búbjától a talpáig, hogy alig állt a lábán. Jött a parancs, hogy le kell fürdetni, új inget, gatyát kell ráadni és úgy visszavinni a betegszobába. Nekem jutott a feladat, hogy lemosdassam, még szappant is kaptam e célra. Mikor a szerencsétlen fiúhoz hozzáértem, sírva kérte, hogy ne nyúljak hozzá, mert borzalmas fájdalma van – mivel két napig gumibottal verték, hogy valljon, de akit megneveztek, hogy árulja el, csak hallomásból ismerte Nagyváradon. Egy 1946-os betegtranszporttal haza is küldték, hogy kibírta-e az utat, nem tudom.

1946-ban jött a „disztrofia tretye”, a végelgyengüléses időszak, amikor is majdnem ugyanúgy hullottak az emberek, mint a kiütéses tífusz alkalmával. Az alultápláltság és a nehéz bányamunka teljesen kiszívta az életerőt az emberekből. A '46-os tél arra ítélte az éhezőket, hogy a konyháról kidobott krumpli héját szedjék össze, és – mivel nem tudtak mérgező hatásáról – azt főzzék és egyék meg. Ez pedig a halálukat okozta. Mások a drótkerítés alatt bejövő kutyákat vadászták le és ették meg főzve. A fertőtlenítő részleg felelőse, Mayer Rudi velem is megkóstoltatta a kutyahúsból készült paprikását, mondván, hogy a városban vette a kecskehúst. Elhittem és megettem. Jól elkészítette, valóban ízletesen, és nem is volt rossz, csak amikor mégis

kitudódott, hogy mit ettem, a borzadálytól lettem rosszul, de valójában nem lett semmi bajom. Mikor a stáb tudomására jutott, hogy fogdossák a kerítéshez közeli szemétdombhoz érkező kutyákat, a szolgálatos fegyveres őrt tették felelőssé, és intézkedtek, hogy többé ne tudják az emberek elfogni a betévedt állatokat.

Nagyon szomorúan zárult a '46-os év, egyre fogytak a munkaképes emberek. A kenyér minősége kritikán aluli volt, amitől csak súlyos gyomorbajt lehetett kapni, de még azért is összeverekedtek az emberek, mert ha a priccsén hagyta valaki és csak félrenézett néhány percre, a másik odakúszott és ellopta. Engem vizsgálat után ismét kiírt a komisszió hazamenetelre, de hiába, mert „zdarova bárizsnya” jelszóval megint felső bányamunkára osztottak be. Már nem is tudtam felfogni a dolgok miértjét, beletörődtem sorsom változathatatlanságába.

Jött az 1947-es év, még nagyobb volt az elkeseredés, és csak azt hajtogatták a lágerbe sűrűn látogató tisztek, hogy „nicsevó ne platyity, skoro, domoj”, ne sírjatok, mert hamarosan hazamentek. Hogy megvigasztalják a népet, két év után először adtak orosz levelezőlapokat és engedélyt, hogy életjelt küldhessünk haza. Szüleim így láthatták kezem írását halálhírem vétele után, hogy élek és várom a velük való mielőbbi találkozást. Erre 1949. december végéig kellett várunk, de legalább tudták, hogy élek!! (...)

Lassan teltek a napok, és az ősz egyre mutatta fogait. Egy október eleji napon sorakozó, de senki nem ment munkába, mert névsorolvasás következett. Közülünk az anyaországiakat jobbra, a transzilvániaiakat (a nagy-

váradiaikat, szebenieket, brassóiakat, ha volt köztünk ilyen illetőségű) balra sorakoztatták. Három nap múlva az anyaországiak ki az állomásra és „pasli domoj”, vagyis mentek haza. Közülük, akinek a testén szinte csak rongyok voltak, azok kaptak ruhát, pufajkát és vattás nadrágot, de legalább tisztát. Röhlik István váradi mozitulajdonos az anyaországiakkal kiszökött az állomásra. Persze, észrevették, hogy nem szerepelt a listán, visszahozták, és zárkába tették – hosszú zaklatás, kihallgatások után teljes idegösszeroppanást kapott. Mindkét lába lebénult, pár hónap múlva átszállították az egyik fogolylágerbe. Minket, ottmaradtakat a Rovinki városkához közeli nagyobb szénbányához, a 3-as sahtához, vagyis Almáznára szállítottak. A szabó, cipész és műszaki hozzáértőket szakmai műhelyekbe helyezték el, elég magas díjazással, de a fizetést nem a dolgozók, hanem a lágerbeli tisztek vették fel. Mi többiek csak egy alkalomra kaptunk annyi összeget, amiért egy csajka levest és egy kanál főtt burizst kaptunk. A bányászoknak és az építkezésen dolgozóknak járt akkora összeg, hogy a kétszeri főételt ki tudták váltani. Ez kezdettől így volt bevezetve. Később mikor megkérdezték, hogy hova megy a keresetük, azt a választ kapták, hogy a fenntartásukra és a lakásukra és az örökre, valamint poloskairtásra, amit seperni lehetett a priccsról.

1947. végén az almaznai lágerbe vittek, majd a 3-as bányába, ami 4 km-re volt tőlünk. (...) Itt a kis Juhász Bözsike lent a bányában csillás lett, és egy baleset következtében – két csille közé szorult, ami annyira összenyomta, hogy kihatott a gyomra –, beszállították a kórházba, ott már kinyílt a hasfal,

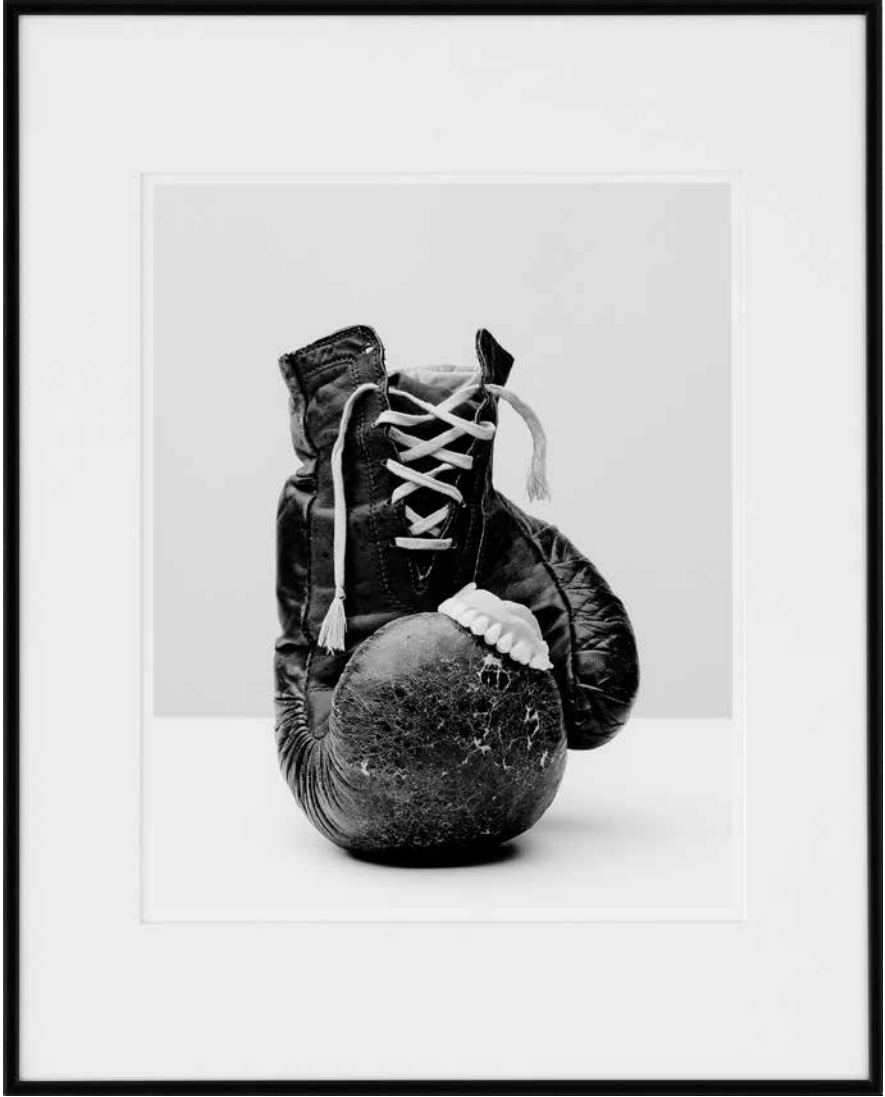
és nem csináltak vele semmit. Feküdt az ágyon egy lepedővel letakarva, még eszméleténél volt, mikor meglátogattam, hangja már alig volt, de a lágerbeli kenyéradagját – 1/2 kg – be kellett vinni a kórházba. Mikor felemelték a lepedőt az a látvány, ami elém tárult még most is kísért, mert olyat sem előtte, sem utána nem láttam. Borzalom, hogy így hagytak kimúlni egy drága kis fiatal életet. Láttam a sorvadtt gyomrot és beleit elüszkösödve. Amíg a szíve bírta, csont és bőr maradt belőle – pár nap múlva meghalt. A kórháztól nem messze földelték el. (...)

Találtak egy lágerbeli szász-sváb-magyar vegyes csoportot, amellyel összecsapták a mi embereinket, és megkezdődött az elszállítás. Én egy kisebb bányához kerültem, ahol később, 1948. augusztus elején balesetet szenvedtem. Bevittek a rovinki bányabaleseti kórházba. Tele volt a kórház, így egy hordágyon, a folyosón letettek, ott feküdtem. Nem láttam a fájdalomtól, de két napig rám se néztek, „fuj nyemecki” (fúj, német), mondta a debella főorvos asszony. Már búzlótt a sebem és a kötés. Mikor lezajlott a nagyvizit és elment az utálkozó főnökasszony, bementem a kötözőbe, levettem a gézt, a nővér odalökött egy gennyitálat kevés hiperollal, kötszert is, és kiment, mert azt mondta, hogy ezt a bűzt nem bírja. Mit volt mit tenni, szépen lekezeltem a lábamat, elborzadtam a látványtól, mert a térd alatt a belső részen mint egy hatalmas kinyílt rózsza tárult elém sebem látványa. Bekötöttem, de nem bírtam lábra állni. Kaptam két mankót, aminek a segítségével mégiscsak tudtam mozogni. Másnap már nem jött vizitre a debella főnökasszony, mert elment Moszkvába kvarclámpáért és an-

nak a használati utasításáért. Győzelmi fáklyával jött vissza, hogy „vi znajitye sto eto kvarc”, ti tudjátok mi ez a kvarc?

Minden nap saját magam lekezeltem a sebemet, és a nővér is megenyhült irányomban. Már nem voltam bűzös és nem kellett velem törődnie, de mikor lezajlott a vizit és eltűnt az osztályról, a főnökasszony bevitt a kezelőbe és megkezdte a sebem kvarcolását. Lassan, de szépen gyógyult a seb, azonban továbbra se tudtam járni, csak mankóval. Itt maradtam ebben a bányakórházban kb. 3 hétig, amikor is a főnökasszony kiírt. Nagyon haragudott rám, mert az első alkalommal kikértem magamnak, hogy nem vagyok nyemec, német, és adjon papírt, hogy nem kezel. A lábamat mindvégig magam kezeltem, kötöttem. A három hét alatt soha rám se nézett, de legalább a nővér nem gyűlölt.

Visszakerültem az almaznai főlágerbe, ahol még egy hónapig betegálmányban voltam, és lassan elhagytam a mankót is. Ezután egy kisebb bányába kerültem felszíni munkára, amikor is tróglival hordtuk a követ egyik helyről a másikra egy szebeni társammal. Hamar beköszöntött a tél, és erősen fáztunk. Egyik nap azt mondta társam, hogy ő nem csinál semmit, mert megfagy és bemegy melegedni. Gondoltam egy nagyot, azt mondták, itt a főmérnök, odamentem hozzá és megkértem, adjon engedélyt, hogy vattás ruhát vételezzünk a raktárból, mert nagyon fáznak és a lágerben nem kapunk ruhát. Megkaptam a bumácskát, teljesen új ruhát, vattás nadrágot és pufajkát. Boldogan vittük haza, de a brassói lágerparancsnokunk el akarta venni az új ruhánkat és használtat akart adni helyette. Mivel én ellenálltam és nem hagytam, szereztem magamnak egy

ellenséget. Ott és akkor tolt ki velem, amikor csak tudott.

Egy újabb kis felszíni bányamunkára lettem beosztva. Annyira primitív volt a hely, hogy a csilléket, amelyek a szénrel feljöttek a bányából, nekünk, a két felszíni lapátosnak – derekunkkal nekifeszülve – kellett kiborítani vagy kilapátolni. Nehéz téli idő volt és még a napi jegyünkre való bért is ellopta a sánta tiszt a légertizedessel együtt. Pár napja már csak meleg, cukor nélküli lötyöt ittunk, így mentünk dolgozni. Akkor az első váltásban dolgoztam. Míg felértünk a szállásunkig, a teljesen átázott ruhánkat megpróbáltuk az ún. szárítóban megszáritani, hogy másnap fel tudjuk venni. Az egyik nap, mosdás után, lefeküdtem a priccsemre és próbáltam melegedni a pokróc alatt, de elaludtam. Egyszer csak felébredtettem az egyik száz leány, hogy ellenőrzésre jött két kikent-kifent orosz tiszt. Érdeklődtek az internáltak helyzetéről. Felkeltem és bementem a kalyibába. Udvariasan fogadták köszönésemet és érdeklődtek, hogy hogyan megy a munka és van-e panaszunk akár nekem, akár társaimnak? Már elég jól gagyogtam oroszul, és még álmosan mondtam mindent, ami eszembe jutott. Ecseteltem, hogy milyen helyzetben vagyunk. Hamarosan nagyon feszült lett a légkör, és szpasziva – köszönöm – végszóval kiléphettem a kalyibából. Becsuktam magam után a deszkaajtót, és akkor gondoltam bele, hogy mit tettem, most ismét eláshatom magam egy időre. Reggel a sorakozónál mindenki az udvaron volt. Most nem számolták a társaságot. Engem kiállított a sánta csoporttisztünk, káromkodva a kis udvaron lévő villanyoszlophoz köttetett, és azt ordította, hogy mindenki így fog

járni, aki hazudik. Én csak az igazat mondtam. Igen ám, de az éjszakai ellenőrző látogatás nem csak ennyiből állt. Dzsippel mentek a főlágérbe, és a szintén sánta főtisztet, aki az almaznai főlágér parancsnoka volt, kérdőre vonták, hogy mi folyik a kisebb bányatelepeken. Miért nem kaptak fizetést, hogy a kosztjegyeiket kiválthassák? A második váltásra már „feloldottak kötelékeimből”, dúltak-fúltak, káromkodtak, mivel egész napra tervezték a büntetést. A bányamérnök részéről is ment a telefon, mert én, az ott végzett munkám alapján, másik két társammal együtt az „ocseny hárásó”, nagyon jó munkás listán szerepeltem. Így igen meg volt kavarva minden, és a hangulat egyre feszültebbé vált. A bányához érve – beosztásom nem lévén a második váltásban – egy szintén durva, örökösen káromkodó orosz munkafelügyelő leparancsolt a mélybe. Kezembe nyomtak egy bányászlámpát. A lámpa hibás volt, nem lehetett vele világítani. Megint egy ok az ordításra. Úgy okoskodtam, hogy nekem már úgyis befellegzett, ezért visszaordítottam a bányából, hogy nem vagyok kutya, ne ordítson és ne káromkodjon! Erre elhallgatott és csak nézett, hogy szembezálok vele. Ezek után az egyik már kitermelt fejtőrészbe parancsolt, hogy dobáljam le az ottani 1,1 méteres tartófadorongokat. Felmásztam addig a nyílásig, ahonnan a tartófákat le kellett dobálni. Beültem az ottani a részbe, lyukba és elkezdtem dobálni a fákat a sötétben. A mi tizedesünk, Ritter Feri felmászott hozzám a lámpával és kérdezte, hogy „ki van itt”? Válaszoltam: „én, Klári”. Hol a lámpád? Kérdezte.

Az nincs! Erre ő nógatott, hogy azonnal másszak ki a lyukból, ugyan-

is nem volt támaszfával aládúcolva. Ahogy kimásztam, teljesen beomlott a lyuk. Ha ott maradok, nem húznak ki élve a kötőmegeből.

Így és ehhez hasonlóan teltek bányásznapiaink. Fejtettük az antracitot – a legmagasabb kalóriájú szenet – „új-jáépítés” címén, éhesen, elcsigázottan, távol szereteteinktől. Mindenkinél jelentkezett az alultápláltság valamennyi következménye. Egyre többen estek össze és haltak meg végelgyengülésben, oroszul „disztrófiya tretye”. A halottakat nem koporsóba tettük. Négy szál deszkát összeütöttek, jeltelen sírokban elföldelve, elfeledve nyugszanak szegény éhenhalt magyarjaink. Akik mindezeket túléltek, erős hitünknek és akaratumknak köszönhetjük életünket, és annak, hogy a körülöttünk lakó orosz nép között sok jó ember volt, akik nem rúgtak belénk, hanem abból a kevés napi kenyerekből, ami nekik jutott, nekünk is adtak egy darabot.

Nagyon sok olyan háznál voltam, ahol az ún. tisztaszobában az egyik sarokban ott függött egy szentkép, körülövezve egy megmunkált tiszta stólával. Sokszor láttam, hogy mikor hazamentek a munkából, a kép előtt meghajolnak és keresztet vetnek. A népből az évtizedekig tartó kommunista rendszer sem tudta kiölni a hitet. Nagyon megtanultak Sztálin alatt hallgatni és minél kevesebbet beszélni, mert ha beszéltek, akkor részükre is jött a Gulág vagy Szibéria. Sokat szenvedett nép az övék, mint a miénk. Még így is, ennyi nyomorúsággal teli életkörülmény között inkább mentek szénbányába vájárnak, robbantósnak, csillésnek, mint-hogy a kolhozban dolgozzanak, mert a kolhozban még kevesebbet lehetett keresni, és ők is éheztek. Bennünket

késő őszi időben, még szabadnapjainkon is kihajtottak a földekre, mivel a burgonya, kukorica, fejes káposzta betakarítása még a fagyot is megérte. Ilyenkor kijelölték, hogy 10 óra alatt milyen területet kell betakarítani. Kora őszi időben szedtük ki a földből a burgonyát. Nadrágszárunkat bekötöttük és tettünk bele néhány szem krumplit. A hazainduló sorakozás alkalmával kiabálás és káromkodás közepette a zabrált (lopott) burgonyát kieresztették velünk nadrágszárainkból. Ott kellett hagyni a pár napra kosztkiegészítőnek szedett „kincset”. Néha, mikor mégis sikerült valamit becsempészni, a lágerben a magunk építette tűzhelyen (pecska) megfőztük, és „lakmározunk”!

Egyszer éjjeli váltásból hazatérő vájárok a betegszoba ablakán kopogtattak, hogy valahogyan rejtjük el a három lopott tyúkot és egy kakast. Ezt már nem hagytam szó nélkül, hiszen ezek a jószágok egy orosz családnak szinte a létfenntartását jelentették. Erre a fiúk azt felelték, hogy mi is éhezünk, és hogy ők is ott lopnak, ahol tudnak. Ilyen volt a szemléletük és véleményük a birodalomról. Ha jött valami kommunista ünnep, még az árnyékszék ajtajára is kiragasztották Sztálin atyuska képét. Így ünnepelt az istenadta nép a nagy Szovjetunióban.

Jött az 1948-as kegyetlen hideg tél. Mivel belázasodtam, az almaznai főlágerbe szállítottak a betegszobára, mert félt a saját lágerfelügyelőnk, hogy ha ott meghalok, akkor őt fogják majd felelősségre vonni. Amikor kezdtem helyre jönni, Grüner doktor azt javasolta, hogy csináljunk egy hemoterápiát, mivel gennyes kelések jöttek ki felső testemen. Vénából vett ki vért és a hátsó felembe beadta. Az ellátásom is

jobb volt valamivel, mert kimehettem a „piacra”. Mások is megkértek – akinek volt pár rubelje –, hogy hozzak tejet, tojást, amivel pótolhatták az „isteni káposztalevest” és az egy kanál vízben főtt burizst. (...)

Eljött a szomorú ősz, és mi csak kérdezgettük légertisztüinktől, hogy mikor megyünk haza. Mindig az volt a felelet, hogy szkoro (hamarosan). Akkor még nem tudtuk, hogy a román átállásnak mi volt orosz részről a feltétele. Ezt egy magyar propagandistától tudtuk meg. Őt a kijevi pártiskola képezte ki, és lágerből lágerre küldték, hogy buzdítsa a honfitársakat a szorgalmas munkára, és az előírt sztahanovista norma teljesítésére. Nekünk a propagandista azt mesélte, hogy az elhurcolásunk az átállási feltételekben volt előírva. Románia néhány százezer embert kell adjon Oroszország újjáépítésére. Végig Erdélyen, Magyarországon keresztül ahogyan haladt előre Berlin felé a harc, a román parancsnokság tisztségviselői mozgósították az elfoglalt városok-falvak vezetőségét, hogy írják össze a munkára fogható férfiakat és nőket 18-35 éves korig, gyűjtsék össze őket, mert kiviszik oroszthonba munkára. Ahogyan ment előre a hadsereg, úgy gyűjtötték az embereket, svábokat, szászokat és magyarokat. Így tudtuk meg, hogy bennünket a román hatalom 5 évre adott ki az oroszoknak.

A rovinki építőbrigádban volt egy érdekes esetem, amelyről elfelejtettem beszámolni. Az egyik brassói leány – aki több nyelvet beszélt és Ritter Ferivel sokat társalgott – a magyar irodalom iránt érdeklődött, mert elég jól beszélt és olvasott is magyarul. Egyebek között arra is kíváncsi volt, hogy a „Tragedie de l’homme”, vagyis Az ember tragédi-

ájának mi a tartalma. Feri azt mondta neki, hogy érdeklődjél Kláritól, ő majd felvilágosítást ad neked. Én hol csá-kánnyal, hol lomvassal (feszítővassal) kínlódva bontottam a pincefal kőkemény boltíves részét, ő fent megállt és lekiabált hozzám: Klári, mondj nekem valamit a Tragedie de l’homme-ról. Én csak néztem lomvassal a kezemben, és azt gondoltam, hogy ennek a lánynak nincsen jobb dolga, és egyáltalán honnan veszi a lomvas tragédiáját? Mondtam, hogy most nem vagyok olyan hangulatban, hogy neked válaszoljak, és ki volt az a bolond író, aki a lomvas tragédiájáról írt költeményt? Otthagytam, én tovább kínlódtam a boltíves pincefal bontásával. Mérgesen, nekifeszülve végre megtaláltam a szerkezet felső részében való bontás nyitját, és örültem, hogy a munkaidő befejezéséig be tudtam fejezni a kiadott munkát, és mehettem a lágerbe.

Jött az én brassói irodalomkedvelő leánykám és nógatott, hogy most hajlandó vagyok-e a kérdéseire válaszolni? Akkor esett le nekem a tantusz, hogy tulajdonképpen mire is kíváncsi. Felvilágosítottam, hogy Madách Imrének Az ember tragédiája című művéről van szó, melyet számos idegen nyelvre lefordítottak. Ha hazakerül, majd keresse Brassóban a könyvesboltokban, mert valószínűleg német nyelven is megvan. Nem tudtam az összes színt elmesélni, de felkeltettem az érdeklődését a mű iránt. Elgondolkodtam, hogy mit produkál az élet, mi jutott eszembe lomvassal (feszítővassal) a kezemben. Valószínű, hogy ha hazajutott, utánajárt a könyvnek, és mivel franciául is tudott, lehet, hogy francia fordításban kapta meg inkább, mivel Románia nagy francia-

barát volt, hiszen Trianont nekik köszönhették.

Lassan, de biztosan telt az idő, és reménykedtünk, hogy a mi nemlétező munkaszerződésünk is lejár egyszer. Visszakerülök Nagyváradra, ahol születtem és szeretteim várnak!

1948 karácsonyán még fenyőfát is állított az egyik rendes légertiszt, mert azt mondta, hogy ő megjárta Európát és Németországban sok jó emberrel találkozott és szép emléke volt az ott tapasztaltakról. A karácsony megünneplése nagyon megható volt számámra, ezért felajánlotta segítségét, hogy tartsuk meg mi is a hagyomány szerint. Segített beszerezni egy fenyőfát. Feldíszítettük, és a jelenlétében sírva énekeltük a karácsonyi dalokat magyarul és németül. Nagyon meg volt hatva, és megköszönte a kis ünnepeket, utána készültek a bányászok le a föld gyomrába szemet fejteni. Ilyen is volt az öt év alatt küldetésünk vége felé, de hogy mikor mehetünk haza, arról akkor sem kaptunk felvilágosítást senkitől.

Visszaemlékezve és így leírva talán nem is tűnik olyan borzasztónak, de az öt év napjait, amiket átéltünk, lehetetlen írásban hüen ecsetelni. Volt rá eset, hogy egyedül mentem munka végeztével vissza a lágerbe, mert nem jött értünk kamion. Vasúti sínek mentén ballagtam, és jött a mozdony. Nem egyszer eszembe jutott, hogy mi lenne, ha lefeküdnék a sínekre, de borzadály fogott el, mikor a hatalmas kerekeivel a mozdony elhaladt mellettem. Egy fohászt küldtem az égiekhez. Nem tépettem szét magam a szörnyű kerekekkel. Sokszor nagyon el voltam keseredve, de olyankor szüleim, testvéreim jutottak eszembe és édesanyám imái, amivel

szüntelenül ostromolta az eget Urát. Ezt igazolta édesanyám gyóntató pátere, aki azt mondta nekem, hogy 40 éve szolgál, de még ilyen hittel nem találkozott, amit édesanyámnál tapasztalt. Nem csüggedt, nem lázongott, de hitt abban, hogy haza fogok jutni, és így is lett. (...)

Mind a munkahelyen, mind a lágerben kissé enyhült a káromkodás, ordítózás a hajcsár oroszok részéről, és csak mondták, hogy szkoro domoj, hamarosan hazamentek. Ezt öt éven keresztül hallottuk és már nem hittük, mert a rendszer alapja a hazugság, a lopás volt, és ki hisz az ilyen rendszerben? Közeledett az 1948-as év vége, és a hangulat egyre rosszabb volt közöttünk. (...) Lassan telt a szigorú téli idő, és egyre kilátástalanabbnak láttuk, hogy egyszer hazajutunk. Engem az egykori betegségem után többé nem osztottak bányába. Építőbrigádban, vagonkirakásnál, téglagyárban dolgoztam. (...)

1949-et írtunk. (...) Továbbra is az építőbrigádnál dolgoztam és lassan, de biztosan mentünk az őszbe, illetve a télbe. Semmi hír a hazamenetelről. Egy rútv, nehéz decemberi napon (...) arról értesültem, hogy a „szkoro damoj” (hamar haza) ígéret mégiscsak beteljesedik! Érdekes, hogy senki nem fogadta a hírt kitörő örömmel, már nem hittük el, csak akkor, ha majd a vagonokban leszünk. (...) Lassan telt az idő és egyszer valóban megtörtént a bevagonírozás. (...) Máramarosszigetre érkeztünk. Ismét láger, vagyis nagy gyűjtő-felszabadító tábor. Sorakozás, lejelentkezés, adatok felírása, hovatarozás, fertőtlenítés tűrhető zuhanyfürdőben. Kétnapi tartózkodás után útravaló pénzt,

útiköltséget kaptunk, aszerint, hogy ki hova utazott. (...) Megváltottam Váradig a jegyet, és vonatra ültem. (...) Irány haza a Kálvária utcai lakásunkra. Édesanyámat a konyhában

találtam, kopogtattam, beléptem, és ő csak ennyit mondott: „hát megjöttél, édes gyermekem, tudtam, hogy az én jó Istenem meghallgatja kérésemet és hazához téged”.

ROTTENSTEINER KLÁRA OLGA (1920, Nagyvárad – 2010, Gödöllő) a második világháború végén szülővárosából az akkori Szovjetunióba deportálták kényszermunkára. Lányai, Dieckmann Dénesné Láng Adrienn (ELTE BTK) és Láng Gabriella zongoraművész, tanár (Liszt Ferenc Zenakadémia) szerint „harag és bosszú nélkül tudott élni 90 éves koráig, szerelve az orosz népet és embereket, mert a történekeért csak a politikát és a háborút okolta”.

